

Alja Brglez¹

Gostilne na Kongresnem trgu v Ljubljani

Izvleček: V letih prenove Kongresnega trga, ki je prav s svojo tokratno ponovno vključitvijo med mestotvorne površine dobil pomenovanja, kot so novo središče središča in mestna dnevna soba ali pa urbano stičišče, ki se kaže kot izrazit presežek ljubljanskega prostora in časa, so bile izvedene številne raziskave, študije, razstave in premisleki o različnih vprašanjih, ki zadevajo njegovo rabo v različnih obdobjih njegove zgodovine. V aplikativni zgodovinski študiji, postavljeni v čas Ljubljanskega kongresa 1821 in po njem, nas je zanimalo, ali in kakšna gostinska dejavnost se je v preteklosti izvajala na tem trgu. Izsledki študije naj bi služili odločitvam o ponovni vpeljavi posameznih gostinskih dejavnosti oziroma lokalov na trgu po njegovi prenovi.

Ključne besede: Kongresni trg, gostilne, gostinska dejavnost, Ljubljanski kongres 1821

UDK: 930.2:640.43(497.451.1)19/21”

Pubs in the Congress Square in Ljubljana

Abstract: By virtue of its present reintegration into the urban context, the Congress Square has been tagged as the new centre of the centre, the living room of the city, or an urban intersection transcending its own space and time. The years of its renovation saw extensive research, as well as a number of studies, exhibitions and reflections on its uses in different periods of its history. We contribute to them with an applied historical study, carried out under

¹ Dr. Alja Brglez je raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo Ljubljana in direktorica *Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakultete za podiplomski humanistični študij Ljubljana. E-naslov: alja.brglez@ick.si.

the title *The History of Catering in the Congress Square in Ljubljana*. The research focuses on the period after the Ljubljana Congress of 1821, and the results are expected to facilitate decisions on the re-introduction of individual catering outlets in the renovated square. **Key words:** Congress Square, restaurants and pubs, catering industry, Ljubljana Congress 1821

Zvezda je rojena

Začetek 19. stoletja je Ljubljana doživljala kot naporno obdobje izčrpavajočih vojn, zaradi katerih so se v mestu izmenjevali avstrijski in francoski oblastniki. Prav pod slednjimi je v času Ilirskih provinc dosegla vrh v svojem dotedanjem urbanem razvoju, naenkrat postala središče precej večjega teritorija in dobila ustrezno pomembnejše institucije, kakršnih prej ni imela, a je bila vendarle še zelo provincialno in precej majhno mesto: leta 1817 naj bi imela skupaj s predmestji komaj 9885 prebivalcev, kar je bilo celo manj kot ob koncu 18. stoletja.²

Hkrati pa je bil to za Ljubljano tudi prelomen čas modernizacije, razvoja in prilagajanja spremembam: danes si je težko predstavljati, kaj je za mesto pomenilo porušenje zidu, ki je ločevalo notranje mesto od predmestij, in kako so v to na novo sproščeno mestno komunikacijo posegle nove ceste, nove vodne poti, celo projekt prekopa kanala in izsušitev Barja sodi prav v ta čas.

Odločitev za ureditev trga, ki ga bomo pozneje spoznali pod imenom Kongresni, je še nekoliko zgodnejša: sprejeta je bila leta 1791,

---

² To je zelo nizka številka, povzemamo pa jo po Mihelič, 2011, 114. V več virih, ki govorijo o Ljubljani v času kongresa leta 1821, je najti številke okrog 12.000 in celo več.

ko so porušili mestna vrata na začetku Gosposke ulice in z odpadnim materialom zasuli obzidni jarek – okrožno glavarstvo je tedaj sklenilo, da se na tem mestu uredi pravilen trg, ki bi obsegal ves prostor med uršulinsko cerkvijo s samostanom na zahodu in stanovskim gledališčem na vzhodu.³ V 30 letih je bilo delo v glavnem končano; ključna spodbuda za dokončanje projekta je bila organizacija ljubljanskega kongresa v letu 1821. Pomembno je vedeti, da je še v začetku 19. stoletja na vzhodnem delu sedanje zvezde stal kapucinski samostan z vrtovi, ki so segali do sedanje Slovenske ceste. Francozi so v svojem času samostan uporabljali kot vojaško skladišče, Avstrijci, ki so prišli za njimi, pa so ga leta 1817 podrli, nakar je zemljišče odkupil konzorcij ljubljanskih trgovcev, del pa je bil namenjen ureditvi ulic – ena naj bi nastala v smeri sever–jug, druga pa v smeri vzhod–zahod, po trasi sedanje Šubičeve.⁴ Pred kongresom je dalo mesto zgolj odstraniti ruševine in zemljišče počistiti, lastniki, torej trgovci, združeni v konzorciju, se namreč gradnje niso lotili in so zemljišče prodali mestu, to pa ga je preuredilo v park in ga zasadilo s kostanji tako, da so se v zvezdasti obliki križali v osmih smereh. V načrtu je imelo še naprej, da bi zemljišče pozidalo, tam naj bi stala nova stavba deželne vlade, a se to ni nikoli zgodilo.⁵ Tako je bil Kongresni trg do leta 1829⁶ delno obzidan: na njegovi zahodni stranici je stala baročna uršulinska cerkev (cerkev Sv. Trojice, tudi nunska cerkev, zgrajena v letih 1718–1726) s samostanom in ograjenim vrtom; na južni je bila stavba deželnega dvorca, danes univerza, med današnjo Slovensko in Vegovo pa še nekaj hiš, najstarejša med njimi, številka 13, je združena iz dveh stavbnih teles, eno izvira s konca 18.,

³ Prav tam, str. 116.

⁴ Valenčič, 1966, 149.

⁵ Prav tam, str. 150.

⁶ Gl. Načrt Kongresnega trga in Zvezde iz leta 1829, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Regl, fasc. 272, f. 413.

drugo pa s srede 19. stoletja; na vzhodnem delu so trg proti reki zapirale zgradba stanovskega gledališča (danes filharmonija, prva lesena stavba je na njenem mestu stala leta 1765) in nekaj hiš predmestnega tipa, med njimi omenimo stavbo Slovenske matice, ki jo je lastnik leta 1834 z nekdanj pritlične predmestne višine dvignil do današnje. Na zahodni strani je bila leta 1837 zgrajena Kazina, dve leti pozneje pa še sosednja stavba, številka 3, in pred njima osem metrov široka ulica; mesto se je s pogodbo obvezalo, da zemljišča pred kazinskim poslopjem ne bo zazidalo, kar je pomenilo, da se park ohrani in Zvezda je tako rekoč do danes ostala nespremenjena.⁷

Ljubljanski kongres (1821)

10. januarja leta 1821 se je v Ljubljani začel tretji kongres Svete alianse. Trajal je do 22. maja 1821. Na njem so sodelovali avstrijski cesar Franc I., ki ga je spremljal knez Metternich, ruski car Aleksander I. s prvim ministrom in državnim tajnikom Kapodistriatom, neapeljski kralj Ferdinand IV., modenski vojvoda Franc IV. in več kot 500 ministrov in drugih predstavnikov Avstrije, Rusije, Francije, Velike Britanije, Prusije in posameznih italijanskih držav. Idejni vodja in povezovalec kongresa je bil avstrijski kancler knez Metternich. Sveta aliansa se je sestala zaradi revolucijskih nemirov, ki so sledili obdobju po Napoleonu, udeleženci pa so pooblastili Avstrijo, naj z vojsko zatire revolucijo v Neapeljskem kraljestvu. Med kongresom se je začela protiturška vstaja v Moldaviji in Vlaški, kar so udeleženci kongresa obsodili.

Ljubljanski kongres leta 1821 je bil drugi izmed treh kongresov Svete alianse. Za njegovo prizorišče so namenoma izbrali manjše mesto, da diplomatov ne bi motile številne družabne obveznosti, pa tudi zato, da se kakšno evropsko središče ne bi uveljavilo kot nosilec evropske politike. Ljubljano so izbrali tudi zato, ker je bila blizu Italiji.

⁷ Mihelič, nav. d., 119.

Ljubljano, glavno mesto Kranjske, je veličastni dogodek za dobre štiri mesece spremenil v središče evropske politike. Poleg kronanih glav Evrope in diplomatov so na svoj račun prišli prebivalci Ljubljane: vrstili so se plesi, gledališke predstave, ognjemeti, parade. Ljubljana je zaživela pravo mestno življenje. V času kongresa naj bi imela nekaj več kot 950 hiš. Za mesto so jo delale stolnica in osem drugih cerkva, trdnjava, v kateri je bila pokrajinska kaznilnica, ob njih pa sedež gubernija in okrožnega urada, mestnega in deželnega sodišča, knjižnocenzurni urad in policijsko ravnateljstvo. Imela je škofa s stolnim kapituljem in konzistorijem, pa licej s tremi fakultetami in gimnazijo ter kmetijsko družbo in filharmonično družbo in hranilnico, pa še tri knjigarne, gledališče, bolnišnico, umobolnico, hiralnico, sirotišnico, ubožnico.

Uradni del

Neposredni povod za tretji sestanek Svete alianse je bila konstitucionalna revolucija v Neapeljskem kraljestvu junija 1820. Absolutistični voditelji evropskih velesil Rusije, Avstrije in Prusije so se odločili strogo ukrepati proti upornikom. Ponudili so pomoč neapeljskemu kralju Ferdinandu in po mesec in pol trajajočih sestankih v Ljubljani (od 12. januarja do 26. februarja) so pooblastili avstrijsko vojsko, da obračuna z revolucionarji. Aliansa je dosegla uspeh, saj so bili neapeljski revolucionarji že 20. marca premagani. S tem se je končal prvi del kongresa.

Drugi del je obravnaval novi revoluciji v Piemontu (tudi to je hitro vojaško zatrl) ter v Moldaviji in Vlaški proti turški nadvladi (tudi to je hitro vojaško zatrl). Javnost je bila o političnem dogajanju obveščana z rednimi objavami v Laibacher Zeitung.

Cilj Svete alianse v Ljubljani je bil dosežen in absolutistična oblast vladarjev je bila ohranjena. Na slavnostni seji 12. maja 1821 so Avstrija, Rusija in Prusija sprejele končno deklaracijo, Francija

in Velika Britanija pa pri sestavi in podpisu deklaracije nista sodelovali, kar je že kazalo na vse večja nesoglasja znotraj Svete alianse. Ideje in ukrepi alianse so bili dolgoročno gledano zgrešeni, kar se je pokazalo prej kot v dveh desetletjih – na ljubljanskem kongresu udeleženci niso spoznali oz. upoštevali realne podobe takratne Evrope, torej vse glasnejšega prebujanja narodov, ki je nato izbruhnilo v t. i. pomladi narodov leta 1848.

Neuradni del

Ljubljana je poleg uglednih tujih gostov v času kongresa gostila tudi številne domače veljake, tem pa so sledili vsi, ki so si od dogodka ter srečevanj in druženj obetali razne koristi. Mesto je poostrilo varnostni nadzor, lotilo pa se je tudi številnih obnovitvenih del. Ljubljanski meščani so se približali svetovljanskemu načinu obnašanja že v času Ilirskih provinc (1809–1813), ko je bila Ljubljana njihovo glavno mesto. Tudi kasneje, v času avstrijske restavracije, so si Ljubljančani privoščili kar precej zabave. V letih pred kongresom Svete alianse so ulicam skušali dati sodobnejši videz. Prenavljali so ulično kanalizacijo, odstranjevali zadnje ostanke mestnih jarkov, zasadili mnogo drevoredov (ob Celovški in Dunajski cesti). Delovati je začela tudi mestna razsvetljava, mestne trge in ulice so čistili pogosteje. Tlakovanje trgov in ulic, izravnava Kapucinskega trga, ki se je v Kongresni trg preimenoval prav v slavo temu dogodku, in ureditev tega novega prostora za paradne slovesnosti, obnova gledališča, prenova plesne dvorane ter razširitev poštnih zmogljivosti so bile naloge, ki so se opravile še pred začetkom kongresa.

Tavčar v svojem romanu "Izza kongresa" današnji Kongresni trg opisuje takole: "V torek, dne 30. januarja, je bilo krasno jutro v Ljubljani. Dasi pozimi, ni bilo snega, in sonce je sijalo tako, da je proti poldne kazal termometer osem stopinj nad ničlo. Bilo je pravo kongresno vreme, kakor so se izražali Ljubljančanje, ki so Bogu hvalo

dajali za kongres in za lepo vreme. Okrog enajstih je bila vsa Ljubljana pokonci, in množice, ki so bile deloma iz okolice privrele, so obroblyale tisti široki prostor, kateremu pravimo danes "Zvezda". Te "Zvezde" pa Ljubljančanje takrat še niso imeli, imeli pa so obširen Kapucinski trg, ki so ga, kakor znano, šele par let pozneje "v podobi zvezde" obsadili z drevjem. Ker je bil Kapucinski trg jako obširen, je bil zato pripraven za vojaške predstave. Na ta dan je bila napovedana vojaška parada in ta je spravila pokonci mesto in okolico. Vse je privrelo, da bi gledalo cesarje, kralje, vojvode in druge veljake."⁸

Ob kongresu je Ljubljana štela približno 12.000 prebivalcev. Januarja 1821 je v mesto prišlo skupaj okrog 630 gostov, za katere je bilo treba priskrbeti prenočišče in prehrano. Najvišji gostje pa vendar niso obedovali na kakem javnem kraju, marveč v deželnem dvorcu (torej v stavbi, kjer je danes univerza), kar si je Tavčar predstavljal tako: "Po obedu - obednica je bila v drugem nadstropju deželnega dvorca, na strani proti Gosposkim ulicam - so hoteli biti vladarji sami, da bi se s tem na zunaj kazalo, da imajo visoki gospodje med sabo veliko važnega govoriti."⁹ Ruski car Aleksander pa se je po dolgi poti ustavil v gostilni, natanko tisti, ki se zdaj po njem imenuje, uredil se je, se preoblekel v uniformo polkovnika avstrijskega regimenta, v mesto pa se je kljub dežju in mrazu pripeljal v odprti kočiji in se takoj priljubil ljubljanskemu meščanstvu.

Gostje s seboj niso prinesli le politike, temveč so bili tudi radodarni turisti in udeleženci številnih družabnih dogajanj. Vsakodnevno so se vrstile vojaške parade, godbe Filharmoničnega društva, plesi, maškarade, ognjemeti, gledališke in operne predstave v domači in tuji izvedbi, plovbe po Ljubljanici, lovski pohodi in maše, o čemer Tavčar pravi: "Mesto samo pa je živelo ves februar v nepretrganem razkošju. Vsak dan je bilo kaj videti ali kaj novega slišati,

⁸ Tavčar, 1979, 5.

⁹ Prav tam, 6.

tako da vrli meščančki niso prišli niti iz gledanja niti iz poslušanja. Na Kapucinskem trgu se je vrstila parada za parado. Danes je odšel ta bataljon, jutri je dospel oni bataljon. Oba pa sta morala defilirati pred cesarjema, tako da se Kapucinski trg skoraj nikdar ni izpraznil.”¹⁰ Ugledni gostje so plačevali visoke najemnine in ob odhodu navadno še obdarili svoje stanodajalce.

Ljubljana s svojimi prebivalci se je prepustila blišču Evrope in je bila nekaj mesecev videti veliko večja. Na zbor Svete alianse danes spominjajo Kongresni trg, Cesta dveh cesarjev, Bavarski dvor in gostilna Pri ruskem carju.

V času kongresa so bili plesi najbolj obiskane družabne prireditve. Plese je obiskalo tudi do 600 oseb. Druga zabava je bilo gledališče. V mestu so se menjavale gledališke in operne prestave, gostovali so tudi nemški in italijanski operni pevci. Priljubljena zabava meščanov so bile vožnje s čolni po Ljubljnici: vožnje po reki so si privoščile manjše družbe do osem ljudi, vsi čolni so imeli leseno streho, mizo in klopi. V času kongresa so se vrstile mnoge slovesne maše – prav v tistih mesecih so praznovali rojstne dneve neapeljski kralj, avstrijska cesarica in avstrijski cesar. Proslavljanje cesarjevega rojstnega dneva je bilo zelo slovesno, pokali so ognjemeti in topovski streli, odmevale trobente in glasila se je pesem Bog ohrani cesarja Franca.

V času kongresa je bilo treba poskrbeti tudi za varnost. Vladarje je poleg oficirjev in drugih straž čuvalo še 274 vojakov in oddelek 19 ostrostrelcev. Čuvajnice so zrasle kot gobe po dežju; na Novem trgu jih je bilo sedem, na Čevljarskem mostu sta bili dve. Tudi za požarno obrambo je bilo dobro poskrbljeno. Že od leta 1814 so morale biti nove hiše pokrite z opeko. V pomoč domačim gasilcem v času kongresa je iz Radgone pripotovala še posebej izurjena vojaška gasilska četa.¹¹

---

¹⁰ Prav tam, 124.

¹¹ Viri za to poglavje predvsem: Kuret, 2005; Granda, 2005; Studen, 2005; Holz, Costa, 1997; Šenk, 1944; Enciklopedija Slovenije; Tavčar, 1979.

Gostilne v Ljubljani

Gostilne

Gostiln v Ljubljani nikoli ni bilo premalo – zapis iz Jutra o tem meni, da “poročila iz minulih stoletij pravijo, da je bila Ljubljana vsekdar dobro opremljena z gostilnami”. Če napravimo izračun števila gostiln na število prebivalcev, razmerje pokaže, da bolj ko gremo nazaj v preteklost, več gostilniških lokalov je bilo Ljubljančanom na voljo.¹² Gostinstvo je imelo pri oblikovanju meščanstva nasploh pomembno vlogo, saj se je v gostilnah in drugih vrst gostinskih lokalih dogajalo tudi siceršnje družabno življenje. Če dodamo še stavek, ki se razen na gostilne nanaša še na kuho in prehrano, pa se glasi: meščanstvo je v kuhi razvilo svojo filozofijo, v javnem konzumiranju hrane pa je ne le gojilo obrednost in razvijalo družabnost, marveč je z njim tudi potrjevalo in utrjevalo meščanskost, v smislu vrednot, etikete, torej omike in olike.

Številčni podatki so naslednji:

18. stoletje:

- leta 1725 je bilo v Ljubljani 94 krčem;
- leta 1792 je bilo v Ljubljani 162 gostiln, in sicer 47 v mestu, 31 v Šentpeterskem predmestju, 22 na Poljanah, 19 v Kapucinskem predmestju, 26 v Gradišču, 7 pred Frančiškanskimi vrati, 5 na Krakovem, 5 na Trnovem;
- 1798 je bilo v Ljubljani 167 gostiln;

Ljubljana je imela tedaj okoli 10.000 prebivalcev, kar pomeni eno gostilno na 60 ljudi.

¹² Vse podatke povzemamo po sestavku “Gostilne v stari Ljubljani”, Ljubljana 1926, popravljeni in pomnoženi ponatis iz Jutra 1926, str. 5.

19. stoletje:

- leta 1834 je bilo v Ljubljani 154 vinotočev, 6 pivovarn, 7 kavarn, 7 žganjarn;¹³

Ljubljana je imela tedaj okoli 16.000 prebivalcev, kar pomeni eno gostilno na 90 ljudi.

- Leta 1887 je bilo v Ljubljani 173 krčem in vinotočev in 14 kavarn. Ljubljana je imela po štetju leta 1880 24.613 prebivalcev, kar pomeni eno gostilno na 131 ljudi.

Začetek 20. stoletja:

- leta 1926 je bilo v Ljubljani 290 gostiln in kavarn.¹⁴

Ljubljana je imela tedaj 53.306 prebivalcev, kar pomeni eno gostilno na 183 ljudi.

Kakor je bilo tedaj v navadi, so bile tudi v Ljubljani gostilne označene s smrekovimi vršički ali z oblanjem. Smrečje nad vrati je bilo znak, da gre za vinotoč, strugotine in oblanci pa so nakazovali, da se v krčmi toči pivo. Če je bila okrog smrekove vejice ovita trtna mladika, je to pomenilo, da je v hiši mošt.¹⁵

V starejši dobi so v Ljubljani prevladovala vina s Krasa in iz Vipavske doline, pozneje se jim je pridružilo dolenjsko vino oz. cviček. V nekaterih ljubljanskih gostilnah so se dobili beli in črni teran, črnikalec, prosekar, cebelin, muškatelec, refošk, rebula, brdsko vino, marsobin, furlanec, šele v poznejši dobi pa so ljubljanski gostilničarji začeli dobivati vino tudi iz Štajerske in Hrvaške.¹⁶

¹³ Ovsec pravi: leta 1804 je bilo v Ljubljani 10.000 prebivalcev, 167 gostiln in pet kavarn, torej en lokal na 60 ljudi. V: Boris Kuhar, *Dobra meščanska kuhinja*, Ljubljana 2007, spremna beseda Damjan Ovsec.

¹⁴ Ovsec: leta 1940 je bilo 92.153 prebivalcev, 495 gostiln in 23 kavarn, kar je en lokal na 187 ljudi, leta 1974 pa en lokal na 1369 ljudi, prav tam.

¹⁵ Prav tam, 9.

¹⁶ Prav tam, 6.

Pivo so na Kranjskem začeli najprej točiti v Kranju, in sicer leta 1653. Kdaj je Ljubljana dobila prvi pivotoč, torej pivnico, pa ni dokumentirano. Znano je, da je bilo leta 1763 v mestu sedem pivovarjev.¹⁷ Tudi žganje se je pilo na javnih krajih in žganjarne so se menda napolnile zlasti ob sobotah zvečer. Leta 1834 je bilo v Ljubljani osem žganjekuharjev, priljubljen pa je bil brinjevec, ki so ga izdelovali na kmetih in prinašali v mesto.¹⁸

Kavarne

Prvikrat se kavarne v Ljubljani omenjajo leta 1713. V prvi polovici 18. stoletja pa so se ljubljanski kavarnarji združili v kavarnarsko združenje in iz ohranjenih zapisov vemo, da jih je bilo pet. Leta 1804 so bile v mestu štiri kavarne, leta 1848 pa jih je bilo deset,¹⁹ in sicer:

- na Mestnem trgu (št. 5)
- na Starem trgu dve (št. 7 in št. 21)
- v Stritarjevi ulici dve (na št. 3 in 9)
- na Dunajski cesti (št. 6)
- na Bregu (št. 8)
- na Kongresnem trgu (št. 12)
- v Kazini
- v Kolizeju

Leta 1885 jih je bilo 13:²⁰

- Kazina, Marzolini in Narodna kavarna, vse tri na Kongresnem trgu,
- Slon (v hotelu na Dunajski, današnji Slovenski)
- Evropa (na Gosposvetski)

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Prav tam, 5.

²⁰ Prav tam.

- Valvasor (na oglu Stritarjeve in nabrežja)
- Merkur (na Mestnem trgu)
- Kirbisch, kavarna s slaščičarno
- Karl (na Jurčičevem trgu),
- Eggia (na Turjaškem trgu),
- Mallot (na Starem trgu),
- Virant (na Šentjakobskem trgu),
- Austria (na Šentpetski cesti).

Ljubljanski gostilničarji so bili po narodnosti v glavnem domači ljudje, kavarnarji pa so bili tujci, med katerimi so, zanimivo, bili v večini Švicarji.

Kongresni trg

Živahna gostilniška in kavarniška dejavnost se je najprej razvila na zahodnem delu trga: nasproti nunske cerkve je bila v hiši št. 15 (pred novim številčenjem je imela hiša št. 32), katere lastnik je bil v 20. letih 19. stoletja dr. Demeter Bleiweis, gostilna z imenom "Pri Metki na Griču". Vodila jo je Metka Podboj, roj. Komar, ki je bila ena najbolj znanih ljubljanskih gostilničark prve polovice 19. stoletja. Metka Podboj je imela – ne hkrati, marveč zaporedoma – v vrstnem redu, kot navajamo, v Ljubljani krčme na naslednjih naslovih: na C. Sv. Petra št. 2 je bila njena gostilna omenjena že leta 1815 in je tam delovala vsaj še leta 1822; na Kongresnem trgu št. 15 je imela gostilno vsaj že leta 1824 in najmanj do 9. junija leta 1834; na Kongresnem trgu št. 13 vsaj od 25. julija 1843; na Rimski cesti št. 24, kjer je 13. decembra 1852 tudi umrla.

V hiši št. 15, kjer je delovala gostilna "Pri Metki na Griču" in se je tudi hiši oz. kraju reklo "na Griču", je med letoma 1828 in 1832 stanoval Mihael Kastelic, urednik "Čbelice" in skriptor licejske knjižnice. V tem obdobju je bil nekaj časa njegov sostanovalec France Prešeren.

Tik ob Metkini gostilni na Griču je stala enonadstropna hiša s št. 31, prednica poznejše Elbertove hiše, torej stavbe, ki ima danes številko 14 – tu so bile gostilne že od konca 18. stoletja naprej: leta 1798 gostilna Jakoba Severja, med letoma 1802 in 1840 gostilna Jerneja Smuka, ki je bil hkrati tudi trgovec z žitom, za njim (zanesljivo je bila tam v letu 1853) kavarna Petra Gillyja, po letu 1860 (in vsaj do 1880) pa kavarna Gustava Fischerja, ki velja za prvega proizvajalca sodavice v Ljubljani. Njegova kavarna in pivnica se je imenovala “Pri Fischerju” in dokumentirano je, da je tja rad zahajal Josip Jurčič.²¹

Leta 1848 je v Ljubljani svojo moč razkazovala Narodna straža, ki je naravnost pred deželnim dvorcem, torej pred stavbo današnje univerze na št. 12, postavila stražnico, dvokrilno pritlično poslopje z vmesno arkado, kakršna je danes ohranjena na Metelkovi. Po razpadu Narodne straže je objekt prešel v last mesta, ki ga je dajalo v najem za različne dejavnosti: najprej je bila v stražnici majhna kavarnica, kjer sta se dobila limonada in punč, nazadnje pa so jo uporabljale branjevke iz Vipavske doline, da so v njej shranjevale stojnice, na katerih so čez dan na trgu pred nunsko cerkvijo prodajale sadje. Leta 1857 so stražnico podrli, ko so preuredili vrt pred deželnim dvorcem.²²

Kongresni trg 13

Na vogalu, kjer Kongresni trg zavije v Vegovo ulico, je stala pritlična hiša s št. 29 (pozneje in še danes je to hiša št. 13), v kateri je bila znana, celo razvpita (vir: glasovita) gostilna “Pekel”, ki ji namejnamo poseben opis. Menda se ji je reklo “V Peklu – v Jami pri Kapucinarjih”, njena podoba pa je ohranjena na sliki, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani. V podzemlju, torej v kleti, ki je segala v nekdanji mestni jarek in se je vanjo prišlo po stopnicah, se je raz-

²¹ Prav tam, 31.

²² Prav tam, str. 32–33.

prostirala velika dvorana, ki je bila priljubljeno plesišče ljubljanske mladine. Tu je bila tretja gostinska postaja Metke Podbojeve, ki jo je France Prešeren spoznal že v njeni gostilni na Griču in ji je v letu 1843 sledil na Kongresni trg 13. Ko je prvokrat prišel tja, je bil menda petek, in pesnik, ki je pri neki mizi zagledal gosta jesti meso, si ni mogel kaj, da ne bi pesnil: "Metka, Metka, ne spoštujesh petka, si pustila Grič, vzal te bo hudič."²³

Prešeren je v pismu Stanku Vrazu²⁴ takole opisal svoj delovni dan: "Krog sedem ur piše pri drju Crobathu, nakar more dve uri piti pri stari Metki." Tja je prihajal navadno dvakrat na dan – in bil središče gostilniške družbe: rad je pogledal v kuhinjo, kjer se je kratkočasil z uslužbenkami in jih motil pri delu, da si Metka včasih ni mogla drugače pomagati in je dala hčerki znamenje, naj Prešerna zvabi nazaj v gostinsko sobo. Kadar je bilo najhujše, pa so menda nastopile služkinje s svojimi kotlički, v katerih so "mešale in delale 'sneg' ter polagoma napredovaje proti pesniku ga naposled izrinile iz kuhinje".²⁵

Metkini družini je postal Prešeren hišni prijatelj. Kadar pa mu je "uhajal govor na opolzko stran, je moral čuti iz ust Metkinih ali njenih hčerk svarilo: 'Doktor, če ne molčite, boste dobili eno po

---

²³ Prav tam, str. 31. Gl. Hladnik, "Apokrifni Prešeren", op. 111, kjer je o tej pesmi navedeno takole: Pesem je ponatisnil Fran Govekar [Proteus], sklicujoč se na Levca, v članku Demolirana literatura: Literarno-politično, kro-karsko-pustno žveplo, SN 1897 (6. 4.) št. 77, 2. Naslovljena je na lastnico Podbojeve gostilne V peklu Metko, ki je pred tem točila v gostilni Na griču in jo je Prešeren podražil, ko je nekoč v petek, na postni dan, postregla gostu s pečenko. Ponatisnjeno v: Rudolf Dostal, Prešernove gostilne, *Gostilničarski vestnik* 1940, str. 1–3. Pesmi se skoraj dobesedno spominja tudi Zupanova priča Angela Koprinsky (NUK, Ms 1390, Prešerniana XXIV (112)).

²⁴ Zbornik Matice Slovenske, leto 1843.

²⁵ Po Franu Dreniku povzema članek "Gostilne v stari Ljubljani", nav. d., str. 31.

hrbtu' – in včasih jo je res dobil.”²⁶ Iz slovenske literarne zgodovine je znano, da mu je Metkina hči Jerica Podbojeva ugajala tako zelo, da naj bi njej namenil pesmi “Ukazi”, “Pod oknom” in “Prošnja”, ko se je za njeno roko potegoval sin premožnega meščana Žane Sonc, in govore o tem, da mu v ljubezni sicer ni šlo vse od rok, a da je bil ta čas plodno pesniško obdobje v njegovem življenju.

UKAZI

Da ne smem, si ukazala,
belih rok se dotaknít';
zvédla, deklica si zala!
káko znam pokoren bit.

De ne smem, si ukazala,
od ljubezni govorít;
zvédla, deklica si zala!
káko znam pokoren bit'.

Moram de, si ukazala,
hojo k tebi opustít;
zvédla, deklica si zala!
káko znam pokoren bit'.

Moram de, si ukazala,
tebe se povesod ognít;
zvédla, deklica si zala!
káko znam pokoren bit.

Zraven si mi ukazala,
de te moram pozabít';

²⁶ Gostilne v Ljubljani, nav. d., str. 31.

bógal, deklica bi zala!
ak bi moglo se zgodít'.

Al srce mi drugo ustvari,
al počakaj, de to bít
v prsih neha – Bog te obvari!
préd ni moč te pozabít.

POD OKNOM

Luna sije, kladvo bije
trudne, pozne ure že;
préd neznane srčne rane
meni spati ne pusté.

Ti si kriva, ljubezniva
deklica neusmiljena!
Ti me raniš, ti mi braniš,
de ne morem spat doma.

Obraz mili tvoj posili
mi je vedno pred očmi;
zdihujoče srce vroče
vedno k tebi hrepeni.

K oknu pridi, drug ne vidi,
ko nebeške zvezdice;
se prikaži, al sovraži
me srce, povej, al ne?

Up mi vzdigni, z roko migni,
ak bojiš se govorít! –

Ura bije, k oknu ni je,
kaj sirota čem storít!

V hram pogledjte, mi povejte,
zvezde, al res ona spi;
al posluša, me le skuša,
al za družega gori.

Ako spava, naj bo zdrava,
ak me skuša, nič ne dé;
po nje zgubi, ako ljubi
druž'ga; počlo bo srce.

PROŠNJA

Po drugih se oziraj,
ne morem ti branít;
še men' oči odpiraj,
mi gledat daj njih svit!

Obešajo glavíce,
ni rožam mar cvetét;
molčijo v gójzdi tice,
ne ljubi se jim pét'.

Ne letajo čebele,
krog cvetja ne šumé;
c'lo ribice vesele
se klavrno držé.

Žaluje vsaka živa
stvar, draga deklíca!

ak dálej sonca skriva
se luč rumenega:

več rož ne rase v polji,
več nima tičov hrib;
čebel več kraj narbolji,
več nima voda rib,

ko misel jaz, ki spejo
v ljubéznjenih sanjah,
ki si na dan želežo
zleteti v pesmicah.

Al repetnic razpeti
préd nimajo moči,
de tvojih jim zasveti
nebeška luč oči.

Ak hočeš, de jih sence
pomoril mraz ne bo;
ak hočeš med Slovence,
de tvojo čast nesó;

vsaj name se oziraj,
ak nočeš me ljubít;
oči mi vsaj odpiraj,
mi gledat daj njih svit!

Jerica se naposled tudi za Žaneta Sonca ni odločila in se je zaročila z bogatim angleškim tovarnarjem Mollinejem, s katerim se je nato julija 1843 tudi poročila. Na večer, ko je izvedel za zaroko,

Sonc ni prišel v Pekel, in Prešeren je njegov neuspeh komentiral z verzom: "Sonce se skriva, videt' ga ni, ker se peklerska Jer'ca moži."²⁷

Razen gostilničarkinih hčera je v Pekel goste privabljala tudi priljubljena igralnica, ki je tamkaj poslovala vsak večer – banko je vodila sama Metka Podbojeva, o čemer najdemo zapis v spominih Prešernove hčere iz razmerja z Ano Jelovšek, Ernestine.²⁸

Tako je torej na več mestih izkazana gostinska dejavnost na naslovu Kongresni trg 13, in sicer so bile v hiši v različnih obdobjih pivnica, gostilna, gostilna s prenočišči, igralnica (preprostejši *casino*) in plesna dvorana.

Prenova Kongresnega trga

V letu 2011 se je zaključila prenova Kongresnega trga, ki je za izhodišče vzela Plečnikov pogled na ureditev tega dela mesta. Dela so potekala pod nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ministrstvo RS za kulturo pa je pred pričetkom, leta 2009, z "Odlokom o razglasitvi del arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani za kulturni spomenik državnega pomena", status kulturnega spomenika državnega pomena dodelilo tudi Kongresnemu trgu.²⁹

Izbrani projekt prenove parka tako v največji možni meri upošteva ohranjanje Plečnikove dediščine. Plečnik je na Kongresnem trgu, kjer je bil 100 let pred njegovimi posegi na prostoru porušene kapucinskega samostana leta 1821 v čast ljubljanskega kongresa Svete alianse urejen Kongresni trg s parkom Zvezda, naletel na enoten odprt prostor med Ljubljanico in uršulinsko cerkvijo, razdeljen v dva dela: v enem je bil urejen park, v drugem pa trg. Parkovne poti so bile zasnovane v klasicističnem vzorcu zvezde in

²⁷ Prav tam, 32.

²⁸ Jelovšek, 1903, tu povzemamo po Hladnik, Apokrifni Prešeren, nav. d.

²⁹ Ur. l. RS, št. 51/2009.

obsajene s kostanjevimi drevoredi. Trg med cerkvijo in filharmonijo oz. gledališčem pa je ostal enotna peščena površina.

Kongresni trg med uršulinsko cerkvijo in filharmonijo so po Plečnikovih načrtih tlakovali z betonskim tlakom v rastru svetlejših betonskih plošč in temnejšimi obrobami. Os trga in fasad je bila poudarjena z znamenjem Sv. Trojice pred uršulinsko cerkvijo in nizom starih mestnih svetilk. S preurejanjem Kongresnega trga so začeli leta 1928, parka Zvezde pa leto pozneje.

Zasnova parka Zvezda je bila po Plečnikovi zamisli ohranjena, le osrednja pot je bila razširjena v ploščad in rob parka zaključen z betonskim robnikom in konfini. Leta 1940 so bili kljub nasprotovanju meščanov kostanji dokončno posekani in zamenjani s platanami.

S prenovo je Ljubljana dobila še eno novo prizorišče, ki pa drugače kot gostinska mestna plaža na obeh bregovih Ljubljane in za promet zaprte ulice obeta, da bo mestu in njegovim ljudem zagotavljala ne le urbane, marveč tudi mestotvorne vsebine: trg je v svoji zgodovini že ponudil prostor pomembnim, celo državnim in državnim dogodkom in ima to zmogljivost tudi za naprej. Kljub temu je mogoče pričakovati, da se bo na trgu, če naj resnično živi tudi v času, ko na njem ni posebnih prireditev, oblikovala živahna lastna gostinska ponudba, ki je za zdaj osredinjena na ustje v Wolfovo ulico in na vzhodni del, kot smo pokazali, pa je imela zgodovinsko mesto predvsem v Kazini in na južnem delu Kongresnega trga, zlasti slikovito na vogalu z Vegovo v sedanji hiši številka 13.

Bibliografija

Enciklopedija Slovenije, s. v. "Ljubljanski kongres".

Glasilo MOL, letnik XVI, št. 6, julij 2011.

Gostilne v stari Ljubljani (1926): popravljene in pomnožene ponatis iz *Jutra*, Ljubljana.

GRANDA, Stane (2005): "Izjemna Ljubljana", v: *Slovenska kronika XIX. stoletja*, Ljubljana.

HLADNIK, Miran: "Apokrifni Prešeren", http://lit.ijs.si/pres_ap.html, ogled 5. 8. 2010.

HOLZ, Eva, COSTA, Henrik (1997): *Ljubljanski kongres 1821*, Ljubljana.

JELOVŠEK, Ernestina (1903): *Spomini na Prešerna*, Schwentnerjeva založba, Ljubljana.

KURET, Primož (2005): "Glasbena sezona 1821 v Ljubljani", v: *Slovenska kronika XIX. stoletja*, Ljubljana.

MIHELIČ, Breda (2011): "Kongresni trg z Zvezdo – spomenik urbane umetnosti zgodnjega 19. stoletja", *Zbornik za umetnostno zgodovino n. v. XXXVII*, Ljubljana.

OVSEC, Damjan (2007): "Spremna beseda", v: Kuhar, Boris, *Dobra meščanska kuhinja*, Ljubljana.

STUDEN, Andrej (2005): "Utrip družabnega življenja ob ljubljanskem kongresu", v: *Slovenska kronika XIX. stoletja*, Ljubljana.

ŠENK, Vladimir (1944): *Kongres Svete alianse v Ljubljani*, Ljubljana.

TAVČAR, Ivan (1979): *Izza kongresa*, Ljubljana.

Ur. l. RS, št. 51/2009.

VALENČIČ, Vlado (1966): "Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici 19. stoletja", *Kronika 3*, Ljubljana.

Zbornik Matice Slovenske (1843)